

HUDUDLARNING IJTIMOYIY-IQTISODIY RIVOJLANISHINING MUHIM JIHATLARI

Sherqo`ziyeva Umida

Guliston davlat universiteti Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar fakulteti 1-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11318442>

***Annotatsiya.** Maqolada ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tahlili va prognozlash - mintaqaviy rivojlanishni boshqarish bo'yicha ishlarining boshlang'ich nuqtasi ekanligi? prognoz asosida mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlari belgilab olindi, mintaqaviy iqtisodiy kompleksni rivojlantirish bo'yicha dasturiy chora-tadbirlar va ustuvorliklar belgilab olingan.*

***Tayanch so'zlar:** prognozlash, demografiya, bashoratlash, mehnat resurslari balansi, kontsentratsiya, ixtisoslashuv, ishlab chiqarish kooperatsiyasi, turmush darajasi, atrof muhit.*

IMPORTANT ASPECTS OF SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

***Abstract.** In the article, the analysis and forecasting of socio-economic development is the starting point for the management of regional development? on the basis of the forecast, the goals of socio-economic development of the region were determined, programmatic measures and priorities for the development of the regional economic complex were determined.*

***Key words:** forecasting, demography, prediction, balance of labor resources, concentration, specialization, production cooperation, standard of living, environment.*

ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

***Аннотация.** Является ли анализ и прогнозирование социально-экономического развития в статье отправной точкой управления региональным развитием? на основе прогноза определены цели социально-экономического развития региона, определены программные меры и приоритеты развития регионального экономического комплекса.*

***Ключевые слова:** прогнозирование, демография, предсказание, баланс трудовых ресурсов, концентрация, специализация, производственная кооперация, уровень жизни, окружающая среда.*

Kirish (Introduction). Mintaqaviy iqtisodiyotning asosiy va an'anaviy usullaridan biri bu hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tahlil qilishdir. U mintaqaviy iqtisodiy tizimda mavjud bo'lgan asosiy hodisalar va nisbatlarni tavsiflovchi statistik ko'rsatkichlar tizimidan

foydalanishga asoslangan va shuning uchun statistik usullar guruhiga kiradi. Ushbu tahlilning maqsadi mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasini keyinchalik asoslash uchun iqtisodiy o'sishning nomutanosibliklari va foydalanilmagan imkoniyatlarini aniqlashdir.

Tahlil va natijalar. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tahlili quyidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan:

1. Mintaqaning tabiiy-resurs salohiyatining holatini baholash.
2. Atrof-muhitning yomonlashish sabablarini aniqlash.
3. Aholi dinamikasi va uning jinsi va yosh tarkibi xususiyatlarini, shuningdek asosiy migratsiya oqimlarining sabablarini o'rganish.
4. Mintaqa iqtisodiyotining asosiy tarmoqlari uchun mehnat resurslaridan foydalanishni baholash.
5. Mintaqadagi ishsizlikning umumiy va maxsus sabablarini tushuntirish.
6. Aholining hayot darajasi va sifatini baholash, aholini ijtimoiy infratuzilmaning asosiy obyektlari bilan ta'minlash.
7. Mintaqaviy iqtisodiyotning bozorda kelgusida ishlashi uchun strategiyani ishlab chiqish uchun mintaqaning, uning sanoatining, qishloq xo'jaligining, sanoat infratuzilmasining erishilgan iqtisodiy darajasini baholash.
8. Hududlararo iqtisodiy aloqalarni baholash.
9. Ishlab chiqarishning mumkin bo'lgan eksport zaxiralarini aniqlash.
10. Hududlarning moliyaviy holatini baholashda viloyat byudjeti mablag'laridan viloyat byudjeti daromadlarining bir qismi sarflanishi.
11. Mulkchilikning turli shakllari bilan bog'liq korxonalarini aholi va mintaqa iqtisodiyotining umumiy manfaatlarida foydalanish imkoniyatlarini baholash.

Faqatgina mintaqa hayotining barcha asosiy parametrlarini har tomonlama tahlil qilish mintaqadagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat, mintaqa iqtisodiyotining murakkablik darajasi va mintaqani yanada rivojlantirishning asosiy yo'llarini aniqroq yoki kamroq obyektiv ravishda tasavvur qilishi mumkin.

Ijtimoiy-iqtisodiy tahlil jarayonida mintaqaning tabiiy-resurs potentsiali har tomonlama baholanadi, bu mintaqa iqtisodiyoti rivojlanish darajasiga, mintaqaning mavjud resurs salohiyatiga ixtisoslashganligini yoki mos kelmasligini baholash uchun amalga oshiriladi.

Bunday tahlil jarayonida tegishli davlat tuzilmalari aholining real daromadlariga, aholining pul daromadlari va xarajatlari balansi yoki nomutanosibligiga, mahsulot ishlab

chiqarish dinamikasiga, aholining uy-joy bilan ta'minlanish darajasiga, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmaning rivojlanish darajasiga alohida e'tibor qaratmoqda.

Mintaqa iqtisodiyotida uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi iqtisodiy nomutanosibliklarni o'z vaqtida aniqlash uchun mintaqa iqtisodiyotining murakkablik darajasi batafsil tahlil qilinadi.

Ushbu tahlil quyidagilarni baholaydi:

1. Ijtimoiy va sanoat rivojlanish sur'atlari va darajalarining o'zaro nisbati (aholining asosiy ijtimoiy imtiyozlar va xizmatlar, iste'mol tovarlari bilan ta'minlanishini tahlil qilish; moddiy ishlab chiqarish, sanoat tarkibi, ishlab chiqarish aktivlari tarkibi, ularning eskirish darajasi; kapital qo'yilmalar darajasi, bandlik tarkibi va boshqalar.).

2. Iqtisodiyotning ijtimoiy yo'naltirilganlik darajasi (umumiy ishlab chiqarishda iste'mol tovarlari ishlab chiqarish ulushiga qarab; aholi jon boshiga iste'mol tovarlari ishlab chiqarish bo'yicha; iste'mol tovarlari va oziq-ovqat mahsulotlarining o'zini o'zi ta'minlash darajasi; mintaqada uy-joy qurilishi darajasi bo'yicha).

3. Ish o'rinlari va mehnat resurslari balansi (mintaqaviy mehnat bozori sig'imi, ishsizlik dinamikasi va tarkibi, mintaqaviy kadrlarni tayyorlash tizimi, shuningdek, uning mintaqa ehtiyojlarini qondirishga qanchalik e'tibor qaratilganligi baholanadi).

4. Iqtisodiyotni hududiy ko'p maqsadli resurslar (yer, suv, o'rmon resurslari) bilan ta'minlanishi.

5. Atrof-muhitning holati va ekologik xavfli hududlar, ishlab chiqarishlardan foydalanish darajasi.

6. Biologik resurslardan foydalanish darajasi va yangilanish dinamikasi.

7. Iqtisodiy kompleksning ishlab chiqarish yo'nalishi, ya'ni sanoat va sanoat bo'lmagan mahsulotlar nisbati.

8. Ishlab chiqarish infratuzilmasining (energiya bazalari, transport komplekslari, qurilish bazalari) mintaqa ehtiyojlariga muvofiqligi. Mintaqa iqtisodiyotining murakkabligini ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishda mintaqa tarmoqlarining rivojlanishi tahlili alohida ajralib turadi.

Ushbu tahlilni o'tkazishda quyidagilar mavjud:

1. Moddiy va qiymat jihatidan ishlab chiqarish dinamikasi.

2. Mintaqadagi muayyan tarmoq korxonalarining moliyaviy ahvoli.

3. Mintaqa sanoatida mehnat salohiyatidan foydalanish.

4. Ushbu korxonalarni texnik qayta jihozlash, rekonstruktsiya qilish va kengaytirish uchun yangi xarajatlarni moliyalashtirish manbalarini hisobga olgan holda kapital sarflash.

5. Ishlab chiqarishni moddiy va hom ashyo resurslari bilan ta'minlash.

6. Sanoat rivojlanishining atrof-muhitga ta'sirini va uning atrof-muhitni muhofaza qilish choralarining samaradorligiga ta'sirini ko'rsatuvchi ko'rsatkichlar aniqlanadi.

Ushbu 6 ko'rsatkichni tavsiflovchi bir qator boshqa ma'lumotlar bilan to'ldirilgan.
Xususan:

✓ erishilgan ishlab chiqarish hajmining iqtisodiyot ehtiyojlari va aholi talab darajasi o'rtasidagi jismoniy nisbati;

✓ yoqilg'i-energetika, mineral, suv, o'rmon, yer resurslari bilan ta'minlash va ushbu resurslarning iqtisodiy ko'rsatkichlarga ham, sanoatning hududiy taqsimlanishiga ta'siri darajasi;

✓ kontsentratsiya, ixtisoslashuv va ishlab chiqarish kooperatsiyasi darajalari;

✓ ikkilamchi resurslarni yig'ish va qayta ishlash uchun ishlab chiqarish imkoniyatlarining mavjudligi yoki yo'qligi (turli sohalarda hosil bo'lgan yoki ushbu tarmoqlardagi korxonalarda majburiy qayta ishlashga majbur bo'lgan ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilari).

Transport va iqtisodiy aloqalar va infratuzilmani rivojlantirish. mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining tahlili quyidagi asosiy bo'limlarda olib boriladi:

1. Mintaqaning umumiy rivojlanish darajasini tahlil qilish.

2. Mintaqaning tabiiy-resurs salohiyatini tahlil qilish va baholash.

3. Atrof muhitning holati va uning ifloslanish sabablarini tahlil qilish.

4. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini tahlil qilish va baholash, shu jumladan mintaqadagi demografik va migratsion jarayonlarni baholash.

5. Bandlik va ishsizlikni, mintaqada bo'ylab qayta joylashishni va aholining erishilgan turmush darajasini tahlil qilish.

6. Sanoat, qishloq xo'jaligi va bozor infratuzilmasining erishilgan rivojlanish darajasini baholash.

7. Eksport salohiyatini, hududlararo va tashqi iqtisodiy aloqalarni tahlil qilish va baholash.

8. Mintaqaning moliyaviy holatini, viloyat byudjetining holatini baholash.

9. Mintaqada kichik va o'rta biznesni rivojlantirish yo'nalishlarini tahlil qilish.

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning manba va demografik shart-sharoitlarini tahlil qilish jarayonida mineral xom ashyo, yoqilg'i-energetika, mintaqaning yer, suv va o'rmon resurslarini inventarizatsiya qilish amalga oshiriladi. Mehnat resurslarining tarkibi, shahar va qishloq aholisining soni va nisbati, asosiy yoshi va jinsi guruhlari, o'rtacha umr ko'rish davomiyligi,

mavjud migratsiya oqimi, ishsizlik darajasi, tug‘ilish va o‘lim nisbati va ushbu ko‘rsatkichning bir necha yillarga nisbatan dinamikasi belgilanadi. Turmush darajasi aholi jon boshiga daromadlarning o‘zgarishi, oziq-ovqat va iste‘mol tovarlari narxlari darajasi, nooziq-ovqat tovarlari tarkibi va hajmlarining o‘zgarishi bilan baholanadi. Turmush darajasi ancha yuqori bo‘lsa, nooziq-ovqat va oziq-ovqat mahsulotlarining nisbati 90% ni tashkil qiladi: Qolgan 10%ga uy-joy, ijtimoiy, madaniy, tibbiy, ta‘lim muassasalari bilan ta‘minlash ham kiradi.

Turmush darajasi mavjud ko‘rsatkichlarni moddiy tovarlar va xizmatlarni iste‘mol qilishning mintaqa standartlari bilan taqqoslash orqali ifodalanishi kerak. Keyin hududning moliyaviy ahvoli baholanadi va qo‘shimcha moliyalashtirish manbalarini topish imkoniyatlari aniqlanadi. Tahlil ushbu mintaqadagi bozor munosabatlari rivojlanishini baholash bilan, taqqoslash nisbati bilan yakunlanadi

Xulosa. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tahlili va prognozlash - mintaqaviy rivojlanishni boshqarish bo‘yicha ishlarning boshlang‘ich nuqtasi. Oddiy prognoz asosida mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlari belgilab olindi, mintaqaviy iqtisodiy kompleksni rivojlantirish bo‘yicha dasturiy chora-tadbirlar va ustuvorliklar belgilab olindi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng muhim ko‘rsatkichlari iqtisodiyotning dinamikasi, tuzilishi va samaradorligi, moliyaviy holati, pul muomalasi, tovar va qimmatbaho qog‘ozlar bozori, narxlarning o‘zgarishi, ish bilan bandligi, aholining turmush darajasi, tashqi iqtisodiy aloqalar va boshqalarni tavsiflovchi ko‘rsatkichlar hisoblanadi.

Mintaqada rejalashtirish obyekti o‘z hududida joylashgan sanoat kompleksidir va rejalashtirish maqsadi ishlab chiqarish ehtiyojlariga va ijtimoiy masalalarni hal etishga asoslangan holda ularning samarali va mutanosib rivojlanishini ta‘minlashdan iborat.

Mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini aniqlash uchun iqtisodiyotning asosiy va an‘anaviy usullaridan biri bu hududlarning tahlil qilishdir.

Ijtimoiy-iqtisodiy tahlil jarayonida mintaqaning tabiiy-resurs potentsiali har tomonlama baholanadi, bu mintaqqa iqtisodiyoti rivojlanish darajasiga, mintaqaning mavjud resurs salohiyatiga ixtisoslashganligini yoki mos kelmasligini baholash uchun amalga oshiriladi.

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning manba va demografik shart-sharoitlarini tahlil qilish jarayonida mineral xom ashyo, yoqilg‘i-energetika, mintaqaning yer, suv va o‘rmon resurslarini inventarizatsiya qilish amalga oshiriladi.

REFERENCES

1. Burxanov A.X. va boshqalar. Mintaqaviy iqtisodiyot. Darslik. Ziyo nashr-matba. Guliston 2021. 538 bet.
2. Burxanov A., Rahmatov K. Mintaqaviy iqtisodiyot. O`quv qo`llanma. Ziyo nashr-matba. Guliston 2020. 428 bet.
3. www.grandars.ru Особенности региональной политики.
4. www.biznes-daily.uz Региональная экономическая политика Узбекистана в годы независимости.
5. Бурханов А. ИННОВАЦИЯ–ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ДОХОДОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА //Innovatsion texnologiyalar. – 2023. – Т. 50. – №. 02. – С. 121-129.
6. Бурханов А. Х. АГРАР СОҲАДА ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ МАСАЛАЛАРИ //Science and innovation. – 2024. – Т. 3. – №. Special Issue 21. – С. 105-110.